

fie Psychologie jako věda o subjektivní skutečnosti (1950), jejíž název sám o sobě provokoval některé horké hlavy na fakultě ke kritice z pozice čerstvě převzaté marxistické ideologie. V letech 1948-49 byli někteří z Rostoharových žáků při prověrkách vyloučeni ze studia, někteří emigrovali. V padesátých a v šedesátých letech chyběla brněnské psychologii Rostoharova pevná ruka. Další vývoj psychologie na filozofické fakultě se nezdávka opíral o taktiku „abychom nenarazili“; to už byl toud Rostoharova bohatýrského působení. Když po odstavu let navštívil roku 1957 tehdejší katedru v jedné z jejích proměn, vyjádřil sice potěšení, že se mohl setkat s někdejšími spolupracovníky a žáky, ale bylo patrné, že zachytil atmosféru té doby.

Podrobněji ve sborníku Mihajlo Rostohar (1978-1966) v tradici celostní a experimentální psychologie (MU, Brno1999).

J. ŠVANCARA

Temperamentní vědec a odvážný iniciátor Roman Jakobson

V letošním roce vzpomínáme 110. výročí narození profesora Masarykovy univerzity Romana Osipoviče Jakobsona. V předvečer invaze pěti států Varšavské smlouvy v srpnu 1968, kdy se v Praze konal Mezinárodní sjezd slavistů, jehož byl spoluorganizátorem, dostal tento profesor Masarykovy univerzity, později této funkce zbavený, čestný doktorát Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně.

Narodil se 28. září 1896 v Moskvě, kde studoval na místní univerzitě, zemřel v roce 1982 v USA. Na počátku 20. let 20. století přichází jako tlumočnick Ruského červeného kříže repatriovat své krajany, kteří tu pobývali jako váleční zajatci z časů Rakouska-Uherska. V Praze se seznamuje s českou levicovou literaturou, především s tehdy mladými básníky, jako byli mj. Vítězslav Nezval nebo Jaroslav Seifert (podle J. Michla to byl patrně Jakobson, kdo se se svým doporučením nejvíce zasloužil o udělení Nobelovy ceny právě jemu, sám Seifert to přiléhavě charakterizoval tak, že jde o cenu pro celou básnickou generaci). Doktorát filozofie dostal na německé Univerzitě Karlově, habilitoval se za dramatických

okolností v Brně pro obor ruská filologie. V dubnu 1939, pár týdnů po okupaci zbytku českých zemí, kdy mu jako Židovi (konvertoval však od judaismu k pravoslaví) hrozilo smrtelné nebezpečí, odchází nejprve do Maďarska a pak postupně do Dánska a Norska, kde ho wehrmacht vždy dostihl, a nakonec do neutrálního Švédska, kde byl sice zatčen, ale odkud se mu podařilo snad poslední možnou lodí odjet do USA (konec jeho pobytu v Brně je spojen s řadou pozoruhodných osobních událostí, je známa i přesná adresa jeho kodaňského pobytu apod.). Teprve tam udělal velkolepou kariéru světového lingvisty a literárního vědce, který zasáhl do neobvykle širokého okruhu problémů od dialektologie přes fonetiku a fonologii, teorii verše k literární historii, teorii, poetice a k dětské řeči. Pro meziválečné Československo, pro československou a českou vědu znamenala mnoho jeho iniciativa při založení Pražského lingvistického kroužku s jeho synchronním a funkcionálním chápáním jazyka a literatury. Jako jeden z mála členů kroužku (snad ještě René Wellek, 1903-1995) dovedl tuto metodu spojovat výrazněji také s literární komparatistikou. Bylo by asi vozením sov do Athén založit tuto úvahu na výčtu Jakobsonových děl, nicméně některá přece jen nemůžeme neuvést.

Pro studium Jakobsonova světového názoru (podle zjištění klasického filologa Františka Novotného, 1881-1964, jenž byl tímto úkolem pověřen profesorským sborem FF MU, byl Roman Jakobson ještě v době konání brněnské habilitace občanem SSSR; do Československa po sovětské okupaci již nikdy nepříjel, zato ve všech dobách měl otevřené dveře do SSSR, a to i publikačně) na počátku 20. let minulého věku je příznačná práce *Vliv revoluce na ruský jazyk* (1921). Jakobson začal především jako studentský účastník dialektologických expedic Moskevské univerzity: z toho čerpal i pro práci, již vydal až v Praze a kde mohl uplatnit i oblast foneticko-fonologickou (vydáno rusky r. 1927 v rozsahu 82 stran jako *Fonetika jednoho severoruského nářečí...*). Samozřejmě mnohem proslulejší je rusky psaný spis *Nejnovejší ruská poezie* vydaný taktéž v Praze r. 1921, a vzápětí slavná versologická, také rusky psaná studie *O českém verši především ve srovnání s ruským* (1923) a české *Základy českého verše* (1926). Značný zájem projevuje Ja-

kobson o historické kořeny české literatury: zejména o cyrilometodějskou tradici v ní (česky vyšel až r. 1996 výbor původně připravený r. 1969 pro Univerzitu Karlovu jako *Cyrilometodějské studie*). V roce 1968 se na vědecké konferenci v Praze Jakobson proslavil větami – řečenými doslova se sovětskou invazí za zády – o národě, který si váží takových lidí, jako byli Konstantin-Cyril a Metoděj, jež by byli v jeho současné vlasti – USA – označeni za lidi neúspěšné, za společenské ztroskotance, a symbolicky se zde prohlásil za Čecha. Jsou tu však také studie o duchovní písni (*Nejstarší české písně duchovní*, vydáno u Ladislava Kunciče r. 1929), *Glosy k Legendě o sv. Prokopu* (1937), medievistická a komparativní práce *Slezsko-polská cantilena inhonesta ze začátku XV. století* (1934), neméně slavná studie k vydání *Sporu s duše s tělem – O nebezpečném času smrti*, snad bychom sem mohli zařadit i práci o Máchově Máji (o „zvaní hrdičky“) i jeho Vybrané spisy (*Selected Writings*), svazky korespondence (mj. s N. Trubeckým), jeho knihu napsanou spolu s knížetem D. Svjatojpolkem-Mírským o smrti V. Majakovského a ovšem desítky dalších studií, jež se pak různě a v různých jazycích editovaly a reeditovaly v USA, Francii, Německu a jinde; a je tu ještě dojmající *Moudrost starých Čechů: Odvěké základy národního odboje* vydaná skoro hned po příchodu do Ameriky v New Yorku péčí Československého kulturního kroužku roku 1943. Nelze zapomenout ani na desítky „festschriftů“ a dalších publikací vztahových, z nichž upozorníme alespoň na docela nedávno u nás vydaný *Quadrilog (Bohuslav Havránek, Zdeňka Havránková, Roman Jakobson, Svatava Pirková-Jakobsonová – vzájemná korespondence 1930-1978*, Karolinum Praha 2001). A ještě dvě slavné práce, a to *Six Lectures on Sound and Meaning* (1978) a francouzsky, německy a anglicky vydaná práce o dětské řeči a afázii. Nelze pominout ani Jakobsonův podíl na pracích pražských strukturalistů o jazyku T. G. Masaryka. Na jednu z oněch studií, které jako řada dalších vycházely v *Slově a slovesnosti*, mám osobní vzpomínky v souvislosti s brněnskými setkáváním s jejím americkým překladatelem a editorem Johnem Burbankem (bylo to v r. 1974 nebo r. 1975). Burbankův překlad Jakobsonovy slavné stati o mýtu sochy u Puškina pak vyšel ja-

ko Puškin and His Sculptural Myth r. 1975 (Mouton, The Hague). Faktem je, že Jakobsonův kosmopolitismus se projevoval i v tom, že v obecném povědomí nebýval spojován s žádným národem. Ovšem snad kromě ruského a takřkajíc adoptovaného českého: byl Židem ruského jazyka a kultury, který svůj doktorát napsal v Praze německy a habilitaci v Brně francouzsky, řadu věcí s korekturou (patrně B. Havránka) česky a většinu pak v USA anglicky. Jeho studie o českém jazykovém brusičství souvisela s funkcionalismem a synchronním přístupem Pražského lingvistického kroužku, který spoluzaložil jako reflexi proslulého ruského politického a vědeckého kroužkaření s jeho kladnými i stinnými stránkami (o tom více I. Pospíšil, M. Zelenka: René Wellek a meziválečné Československo, Brno 1996), narazila na odpor vyjádřený v proslulých brněnských votech separatech, neboť možná nedocenila historicky podmíněný charakter tohoto jevu. K řadě brněnských a pražských slavistů, jazykovědců i literárních vědců, kteří se hráli většinou pozitivní úlohu v Jakobsonově československém osudu, kteří byli s Jakobsonem osobně i odborně spjati a u nichž mám oprávněné obavy, že bych na některého zapomněl, jmenovitě uvádím jen již zvěčnělou anglistku a fonetičku Jaroslavu Pačesovou, jejichž práci o dětské řeči si R. Jakobson – pokud je mi známo – vážil.

Životní dráha Romana Jakobsona na území meziválečného Československa nebyla lehká, i když se dnes často záměrně idealizuje. Pohyboval se doslova mezi mlýnskými kameny událostí, k nimž mimo jiné patřily tyto: neúspěch v usilování o pražskou profesuru, jednání o post smluvního profesora v Brně, habilitace a její úskalí, mimořádná profesura, pokus o řádnou profesuru, odvolání z funkce vedoucího semináře slovenské filologie a penzionování de facto s čekatelným z důvodů tehdejšího rasového zákonodárství Německé říše, po druhé světové válce rozvázání pracovního poměru s pracovněprávním, ale v podstatě politickým podtextem a nakonec po letech čestný doktorát brněnské univerzity Jana Evangelisty Purkyně. Kuriózní na tom je, že někde v jasné protikladných úkonech figurovali titíž lidé; tehdy však jiného východiska asi opravdu nebylo. Pozoruhodnými peripetemi od 40. do 90. let prošli zase jiní aktéři, kteří také zasáhli

– tak či onak – do Jakobsonova brněnského osudu. A je nutno si uvědomit, že tu od 30. let 20. století bylo silné politické pozadí, které u nás vždy a někdy beze zbytku rozhoduje o životě lidí. Řekl bych, že po letech, vyvázán z bouří hněvu, jeví se Jakobsonův český osud takřka idylicky a zdá se, že jej takto chápal i sám Jakobson – tedy z amerického nahlédnutí a odstupu. Nicméně reálné události, v nichž se zrcadlí atmosféra doby či dob, ukazují jak na specifikum středoevropského prostoru jako ideologické a metodologické křížovky, tak na vstupy jiných prvků a ostré reageance. Z tohoto hlediska se někteří, včetně autora těchto řádků, zabývali například osudem tzv. brněnských vot separat v souvislosti s Jakobsonovou brněnskou habilitací (viz naši stat Razance a citlivost: K fenoménu Střední Evropy v meziválečném období. Tři vybraná vota separata k brněnské habilitaci Romana Jakobsona, 2000).

O významu R. Jakobsona pro filologické vědy, pro Masarykovu univerzitu a naši zem nemůže být pochybností. Byl to on, kdo znovu na jiné a vyšší úrovni propojil lingvistiku s jejími různými disciplinami a literární vědu a vytvořil novou filologii par excellence a zasáhl do řady problémových okruhů: nyní jde spíše o interpretaci jeho díla, stejně jako jeho osobnosti (metodologie, ideologie, politika) – v tom je dodnes mnoho nejasností a zbytečného retušování. Zde je také značný prostor pro mladou generaci, která by sine ira et studio přistoupila ad fontes a mohla ukázat tuto problematiku bez jakýchkoli ideologických brýlí, mimo jiné také na průřezu různých kultur a mentalit.

Pokud jde o českou recepci Jakobsonova díla, lze říci, že po desetiletí trvajícím mlčení je zde od 90. let 20. století řada edic a publikací, které Jakobsonovo dílo seriózně zpřístupňují a interpretují (kromě edic M. Červenky, A. Morávkové a dalších, jež pokládám za velmi úspěšné, je tu kompozičně i znalostně nezvládnutý výbor Glancův, jsou tu studie D. Kšicové, M. Zelenky, P. Kuldánové a dalších, které postupně mapovaly i z archivních pramenů jednotlivé úseky Jakobsonovy životní dráhy). Jakobson přivezl do Prahy především atmosféru vědecké spolupráce a pospolitosti, temperament poznávání a nezbytné vědecké iniciace a tvorby odvážných názorů, sám rád spolupracoval (např. s N. Trubeckým –

oba byli jednu dobu přívrženci euroasijsťví; známá je jeho společná studie s Claudem Lévi-Straussem o Baudelaireově básni Les Chats). Poznávání Romana Jakobsona pokračuje: není již třeba retušovat proměny jeho názorů, není také třeba posuzovat jeho dílo jako nedotknutelné, spíše jde o to, aby toto poznávání bylo nezaufatelné a ve své faktografické protikladnosti střízlivé a věcné.

I. POSPÍŠIL

K nedožitým devadesátinám Františka Březiny (1916-1995)

Těch, kteří si na Filozofické fakultě pamatují PhDr. Františka Březinu, není dnes již mnoho; z mladších pracovníků pak ho nezná téměř nikdo. Vždyť od jeho narození uplyne 28. září 2006 již devadesát let. A přece si tento skromný odborný asistent někdejší katedry ruského jazyka, který byl kdysi jedním z jejích prvních členů, zaslouží, abychom na něho s uznáním vzpomenli.

František Březina byl vídeňský Čech. Neměl lehký život za studií ani v době protektorátu. Jeho studium na brněnské Filozofické fakultě, kam se zapsal v roce 1937, bylo přerušeno nacisty a on sám byl nucen pracovat jako stavební dělník. Po osvobození vystudoval obor čeština-ruština a pro svůj živý zájem o jazykovědu byl v roce 1951 získán jako asistent na nově zřízenou katedru rusistiky. Od počátku nesl na svých bedrech tíhu nemalých pedagogických, společenských i organizačních úkolů, které přinášelo v tehdejší době budování tohoto oboru. Věnoval se jim se svědomitostí a ochotou, která charakterizovala celou jeho osobnost.

Předmětem odborného zájmu F. Březiny byla hlavně problematika funkčního využití jmenných tvarů ruských sloves. Ta byla tématem jeho disertace, na jejímž základě dosáhl v roce 1952 doktorátu filozofie. Těžiště další Březinovy práce tkví však nikoli v počtu a významu publikačních výstupů, ale v jeho činnosti pedagogické, již se věnoval s opravdovým zaujetím a s neobyčejně trpělivým pochoopením pro potřeby a problémy studentů. Těm